

Valskipanin í millum umboðan og virkni

Árið 2004 var í Føroyum merkt av tveimum valum, løgtingsvalinum í januar og kommunuvalinum í november. Tí er heldur einki undarligt í, at valskipanin hevur verið nógv umrødd. Røddir hava verið frammi um at broyta valskipanina bæði til kommunuval og løgtingsval. Henda stutta greinin er meint sum eitt lítið íkast til orðaskiftið. Nakrar meginskipanir verða stutt lýstar, og m.a. verður spurningurin reistur, um føroyskir veljarar møguliga áttu at havt tvær atkvøður heldur enn eina, tá ið vit fara at kjósa okkum politisk umboð.

Ymsar skipanir at velja ímillum

Í Føroyum er valskipanin soleiðis háttað, at hon skal umseta atkvøðubýtið millum politisku flokkarnar (ella listarnar, tá ið talan ikki er um rættiligar flokkar) til býti av valdum umboðum á ein hátt, ið skal geva eitt matematiskt rætt lutfall. Í stuttum skal t.d. ein flokkur, ið fær 25 % av atkvøðunum, eisini hava 25 % av valdu umboðunum, meðan flokkur, sum fær t.d. 5 % av atkvøðunum, fær 5 % av umboðunum o.s.fr. Vit nevna slíkar valskipanir lutfalsvalskipanir ella PR-skipanir (PR = enska *Proportional Representation*). Í Føroyum nýta vit PR-skipanina bæði á kommunuvalum og løgtingsvalum, ja eisini á fólkatingsvalum. Hetta er best umtókti háttur í Norðurlondum og nógvar aðrar staðir við.

Flestu lond við PR-skipan eru býtt upp í fleiri valdømi, í høvuðsheitum fyrri at tryggja eina rættvísa landafrøðiliga umboðan. So er eisini í Føroyum, har ið 27 umdømisvald tingfólk verða vald í teim sjei valdømunum, og harafturat kunnu koma upp til fimm eykavald umboð at javna út møguligar skeivleikar í umboðanini hjá ymsu flokkunum. Nevnast kann, at summi lond hava skipað seg við einans einum felagsvaldømi fyrri alt landið. Sum dømi kunnu nevast Grønland, Niðurlond og Ísrael. Røddir hava verið frammi í Føroyum um, at ein slík skipan átti at verið roynd.

Av heimsins londum hava 35 % eitthvørt slag av PR valskipan. Fyrimunurin við PR er sjálvsagt, at umboðanin gerst sera røtt í støddfrøðiligari merking, tá ið vit hyggja at lutfallinum millum latnu atkvøðurnar og valdu umboðunum listanna millum.

Ímóti hesum hava flestu londini Ð- 54 % Ð- í heiminum meirilutaval. Her eru bæði sjálvstøðug lond og sjálvstýrandi umveldi, autonomiskipanir fíroknar. Vanliga er talan um, at landið er býtt upp í einmansvaldømi, t.e. at eins nógv valdømi eru og tingsessir. Talan kann tó eisini vera um at hava valdømi, har ið tvey ella fleiri verða vald. Høvdur vit í Føroyum havt eina skipan við meirilutavali í einmansvaldømmum, hevði tað merkt, um hildið varð fast við at hava 32 løgtingslimir, at vit høvdur havt 32 valdømi, ið hvørt valdi eitt fólk á ting. Soleiðis er skipanin í Stórabretlandi og flestu londum, ið hava verið undir bretskari ávirkan í hjálandatíðini. Á enskum verður skipanin ofta nevnd *First Past the Post* (stýtt FPTP), tí tann er valdur, ið fær flest atkvøður. Hetta er ein sera einføld skipan. Í summum londum hava tey lagt inn í eina FPTP skipan, at tvey valumfør skulu vera til tess at tryggja ein veruligan meiriluta fyri tí, ið verður valdur. Eitt dømi um hetta er, tá ið fransmenn kjósa sær forseta. Í 10 % av heimsins londum hava tey skipað seg við einihvørjari millumskipan.

Fyrlit, tá valskipan verður umhugsar

Hvørji fyrlit skulu vit hava, tá ið vit gera okkum eina valskipan? Tað er sjálvsagt ein ørgrynni av fyrlitum at leggja uppfyri, tá ið valskipan verður smíðar. Vit kunnu líta at nøkrum av teim týðningarmestu:

- 1) Landafrøðilig umboðan skal vera tryggjað, soleiðis at fleiri valdømi skulu vera.
- 2) Lutfallið millum veljarar og tey valdu skal vera matematiskt rætt, soleiðis at býti av viðhaldsfólkum millum ymsu politisku áskoðanirnar verður hitt sama á tingi sum millum fólk ið alt.
- 3) Samansetingin av umboðum á tingi skal spegla samansetingina í samfelagnum. Her kunnu nevnt variablar sum kyn, aldur, starvsbólkar, minnilutar o.a.
- 4) Virkni. Her verður hugsað um, at skipanin ikki má gerast ov óstøðug. Eitt tiltak, sum m.a. verður nýtt hesum viðvíkjandi er at hava eina tinggátt; eitt minstamark av undirtøku frá veljarunum fyri at fáa umboðan. Í Føroyum er tinggáttin 3,7 %. Í Týsklandi er hon av søguligum grundum heili 5 %, fyri at tryggja seg móti ódemokratiskum flokkum.
- 5) Gjøgnumskygni. Her verður hugsað um, at veljararnir skulu hava veruligar valkostir, og í stóran mun kenna avleiðingarnar av sínum vali.
- 6) Legitimitet ella undirtøka.

Eru trupulleikar í Føroyum hesum viðvíkjandi?

Til 1) Her er at siga um landafrøðiliga uppbyggingina í fleiri valdømi, at fleiri vilja halda, at vit eru fá fólk og landið ov lítið til, at neyðugt er at býta okkum upp eftir gomlu sýslunum. Hetta elvir til óneyðugt sundurlyndi og ov stóra spjalding av orkunum, ið vit hava til at fremja týðningarmikil mál. Modernaða

- samfelagið við vegum og øðrum infrakervi ger frastøðu ein minni trupulleika enn áður.
- Til 2) Annar trupulleiki av valdømunum í Føroyum er, at tey eru ikki matematiskt røtt eftir fólkatalinum. Soleiðis vigar ein atkvøðu í Sandoyinni næstan eins nógv og tríggar í Suðurstreymi. Umframt at fremja skeiva lokala umboðan, ger tað eisini, at lutfallið millum veljarar og vald ofta verður skeivt. Sum vit minnst, gjørdist triðstørsti flokkur í atkvøðum kortini størsti flokkur á tingi á løgtingsvalinum í januar 2004. Lík dømi um skeiva umboðan hava verið áður, so hetta var einki eindømi.
- Til 3) Mest umrøddi vandin viðvíkjandi spegling av samfelagnum, bæði á tingi og í kommunustýrum, er vantandi kvinnumboðanin. Serstakliga fáar kvinnur verða valdar í slík politisk álitisstørv her í landinum samanborið við hini Norðurlöndini.
- Til 4) Virknið í valskipanini, bæði til løgtingsval og kommunuval, er rættiliga gott. Valluttøkan í Føroyum er sera høg, og valini eru væl fyriskipað. Eingin stórvegis dysfunktionalitetur sæst at vera íkomin av sjálvum valunum.
- Til 5) Viðvíkjandi gjøgnumskygni í føroysku valskipanini, er tó okkurt at nema við. Tað er ein skipanarligur trupulleiki, sum liggur í sjálvari lutfallsvalskipanini. Vit fáa ongantíð reinan meiriluta til nakran flokk at stjórna landinum, og tí verða altíð samgongur millum fleiri flokkar skipaðar at stjórna landinum. Týðningarmikla starvið sum løgmaður er tí fullkomiliga óheft av atkvøðutalinum hjá viðkomandi, og enntá er tað eisini óviðkomandi, hvussu nógv atkvøður flokkurin hjá lögmanni hevur. Alt er upp til samráðingar náttina eftir valið, og ofta dag eftir dag millum teirra, sum vald eru. Úrslitið av slíkum samráðingum er aloftast púra ógjøriligt at spáa um frammanundan. Tað er ein stórur veikleiki við PR-skipanini.
- Til 6) Vit mugu kortini siga, at skipanin verður fatað sum legitim av veljarunum, sum møta ótroyttliga upp í stórum tali at velja. Eisini vita vit, at fólk góðtaka valúrslitið. Eingin harðskapur ella annar óflýggjaskapur er í sambandi við val í Føroyum.

Her skal ikki verða sett fram eitt endaligt svar uppá, hvussu valskipanin verður best í Føroyum, men nakrir tankar kunnu verða royndir. Fyrst kann verða sagt, at av tí at føroyingar hava vant seg við PR-skipanina og leggja sera stóran dent á, at rætt lutfall skal vera millum, hvat fólk velja og býtið av umboðum millum flokkarnar, er kanska eingin orsök at tosa so nógv um at innføra eina meirilutavalskipan. Landafrøðiliga býtið kundi tó verið snøggjað til, so betur samsvar gjørdist millum íbúgvatal í ymsu valdømunum og talið á umdømisvaldum. Hugsu vit um at fáa eina betri kvinnumboðan, hevði tað kunnað roynst væl at avtikið valdømini, og valt øll løgtingsumboð í einum felagsvaldømi. Tað hevði eisini kunna elvt til skilabetri raðfestingar viðvíkjandi, hvussu vit nýta avmarkaðu orkuna í landinum til at veita borgarunum tær mest optimalu loysnirnar og tænastrarnar.

Eisini kundi verið umhugsað at havt beinleiðis val av t.d. løgmanni og borgarstjórum. Á tann hátt fekst betri samband millum, hvussu fólk velja, og hvønn tey fáa at stjórna sær. Tað hevði tó verið ein sera stór broyting, soleiðis knappliga at fingið veruligt fólkaræði hesum viðvíkjandi, og tað má verða umhugsað gjølla.

At enda verður her skotið upp at umhugsast at tvífalda atkvøðutalið í Føroyum. Ja, tú sást rætt. Hvussu hevði tað verið, um hvør veljari kundi sett tveir krossar heldur enn bara tann eina? Tá hevði kanska ligið betur fyri at bæði valt taktiskt og eftir hjartanum? Og t.d. bæði valt eina kvinnu og ein mann? Ella bæði valt mannin, konuna, sonin, ella hvør tað nú er í næstu familjuni, sum má hava tína atkvøðu, og harumframt valt tann, ið tú veruliga vilt velja? Tað ljóðar kollveltandi, og kann sjálvsagt eisini hava stóra broyting við sær í máttanum, valt verður. Hinvegin er tað lætt at yvirskoða at gera eina slíka skipan og hon lætt at fremja. Tað kundi verið hugaligt at hoyrt fleiri meiningar um hetta.